

Марија Јефtimiјевић Михајловић

ХРАМ ТИШИНЕ

БИБЛИОТЕКА ПОЕЗИЈЕ

Уредник
Момчило Митровић

Марија
Јефtimiјевић Михајловић

ХРАМ ТИШИНЕ

Београд, 2023.

© Партедон 2023.

© Марија Јефимијевић Михајловић 2023.

ПРЕДГОВОР

ЉУБАВ СЕ РОДИЛА ДА БИ ТЕБЕ РОДИЛА

Пету монографску публикацију Марије Јефти-мијевић Михајловић, потврђеног есејисте и проучаваоца књижевности, представља њена прва песничка збирка *Храм ишишине*. Иако је мелодија у највећем броју песама плод тренутка инспирације и слутње Неизрецивог, зов или одзив „јавки“ (А. Вукадиновић) – праисконских звучних архи чије треперење из дубине времена песникиња ослушкује својим истанчаним чулом, док језгро других представља дар епифанијских блесака, оне нису настале „у даху“. Оне су резултат дугогодишњих лирских медитација у које су уткана промишљања законитости егзистенције и стварања, смисла и природе човековог битисања, његове везе са древним, космичким и божанским, људских осећања, личног и колективног идентитета – резултат ситнокујунцијског језичког брушења и испосничког трагања за правом речју. Али изнад свега, ове су песме поникле из „талого искуства“ – проосећаних ситуација и доживљаја – било ретких и непоновљивих момената среће, било интимног и колективног бола из ког се узраста до неслућених есхатолошких висина, осаме у којој се најдубље и најискреније загледа у сопствено биће и долази до спознања и самопознања: „Љубав се родила да би тебе родила“ („Зрно“).

Дакле, било је потребно време да се успостави неопходна дистанца између „човека који пати“

и „духа који ствара“ (Елиот), да се наталожено интимно искуство претвори у песму. Ове су песме аутентична сведочанства лирског Ја са тог дугог пута од најцрњег бола до предела окупаних светлошћу (надом), тако да збирком доминира виталистички принцип живота. Уз то, песме су одабране ауторским ригорозним критичким критеријумом, те стога прилично уједначене естетске вредности.

Премда примарни подстицај добија из реалне егзистенције, о чему поуздано сведочи циклус „Спознања“, Марија Јефтимијевић Михајловић је „чист лирничар“. Она своју поезију ослобађа тривијалности свакодневице и пева само о ономе што је за људску душу од суштинске важности, а углавном нема лик ни облик; о оним *једносiтавносiтима* о којима је најтеже певати: љубав, вера, нада, душа, патња, (изгубљена) отаџбина, снови, срећа, стварање. Три хришћанска симбола врлина – љубав, вера и нада, искуствено су доживљена и промишљена духом световног бића. Изван тих граница њихово значење је интуитивно наслућено и песнички сугерисано на начин својствен малармеовском, симболистичком песничком наслеђу, али и хришћанској души која до Софије досеже посредством поменутих врлина.

Уместо предговора, ауторка исписује кратак лирски запис „Реч – мелодија – тишина“, који представља и сажету поетику збирке и лирско тумачење насловне песме. Да је реч о (нео)симболистичкој оријентацији песникиње у најширем значењу тога појма – иако, видели смо, крећући се од егзистенције ка есенцији/онтологији и есхатолошкој перспективи (в. на пример, песму „Душа“), она ту поетику превазилази – читалац се може уверити и на основу

овог записа, чије су кључне речи све сами глобални симболи поезије (нео)симболизма: *реч, мелодија, тишина*. Исто је сугерисано и самим насловом збирке.

Шта представља *тишина*, шта симболизује метафора и реторика наслова *Храм тишине*? Овај многозначни симбол очигледно се односи на космички простор мира бременим латентним значењем, простор „за разговор душа“ – како читамо у песми „Једноставност“ – насупрот испразној и заглушујућој буци егзистенције. Као и у симболистичком току модерне поезије, *тишина* овде није празно ништа, већ парадоксално, симбол Свечери, стваралачка тишина из које се могу родити магичне речи: поезија. *Тишина* је, дакле, „почетак филогенетског и онтогенетског развоја“ (Ивановић), засебан, бесконачни свет у коме речи обитавају у свом пренаталном, неизреченом стању, идеални хронотоп сазнања и стваралаштва. То је и симбол бескрајних нијанси осећања за које још нису пронађене адекватне речи, као и оног Неизрецивог, „последњег уточишта“ као особеног вида песничког трагизма. Њени синоними су: ћутање, белина, празнина, Ништа. Као простор неоскрнављен изреченим речима, *храм тишине* јесте песнички храм чистоте (нерођених) речи, али и храм мудрости, и храм духовности, и храм бесконачне и чисте љубави („Све се с криком и из бола ствара – / само се воли ћутањем“ – „(*Само се воли ћутањем)“; „оним што изговориш порећи ћеш свет / и доказати да живота изван нас и нема / оним што прећутиш доказаћеш Њега / и порећи да смо од плоти, од крви“ – „Легура“), а *тишина* у овој поезији „први камен храма мудрости“ (Питагора) и пандан највишем степену молитве – без речи.

Тумачећи значење овог глобалног симбола у поезији два велика песника неосимболизма, Радомир Ивановић у огледу „Тишина као извор латентне енергије поетског говора: реторика тишине у делу Аце Шопова и Бранка Миљковића“ истиче основно начело у ком се укрштају њихове поетике: „Оно што је речено мање је важно од онога што је наговештено или прећутано. [...], јер оно што је речено само је мали, свакако и безначајнији део онога што је прећутано.“ Подижући храм *тишини* а не речима, наведено начело усваја и песникиња Марија Јефтимијевић Михајловић, тим потпуније што се, и као критичар, студиозно бавила изучавањем поезије неосимболизма, посебно поетике поменутих песника (у огледу „Поезија као онтолошко искуство: Певање и мишљење Бранка Миљковића и Аца Шопова“ – 2006, као и у монографији *Миљковић између поезије и мита* – 2012). Ако томе додамо да је њен критичарски избор најчешће „избор по сродности“, можемо закључити да поменути симболи нису призвани случајно, већ су они одраз и њене лирске душе, и њене интелектуалне природе.

О неодвојивости ауторкиних професионалних, песничких и животних опредељења сведочи и њен дослух са осталом књижевном традицијом. Бројне алузије, цитати и парафразе у самим песмама, те мота као „места са издигнутим значењем“ откривају њене духовне сроднике и идеје водиле – од Библије и хеленске митологије, преко православних духовника (Старац Пајсије Светогорац, Св. Јустин Ћелијски) до песника из домаће и светске књижевне баштине (Новалис, Хелдерлин, Рилке, М. Цветајева, А. Вукадиновић, В. Вуковић, И. В. Лалић, В. Попа,

М. Настасијевић, И. Секулић). Песникиња ову традицију не присваја, већ усваја и у себи препознаје, непрестано са њом водећи дијалог. Тако, на пример, песму „Треба изван круга ићи“ ваља тумачити као рефлекс промишљања симболике *круџа* у поезији Алека Вукадиновића, што илуструју стихови који су цитирани као мото: „*Нигде краја... / Круџи зашворен њун бескраја.*“ Потом, почетни стихови песме „Душа“, испевани према наслову збирке песника и књижевног критичара Владете Вуковића, неспорно су проистекли из њеног ослушкивања *тишине* нагомилане у људској души од праискона:

Отворим ли слух за векова тишине
 кроз ветрове, реке понорнице
– чујем крик живота и смрти корак
 и бол траве док пада у откосе
 и пупољке док јесен проносе
врисак земље што пред сушом пуца
под костима и крстовима – тужи и грца.

Ослушкујући такву *тишину*, лирски субјект емпатично прима на себе и у себе многе болове – не само својих савременика него и предака; и не само оне људске него и искомске, од прарођења, болове свега што се рађа и умире, ниче и вене, све живе и неживе природе. Његова душа постаје утока свеопштег бола. Уверен да „Духован човек је – сав бол“ (што су речи Пајсија Светогорца, узете као мото за ову песму) и загладан у есхатолошка исходишта, он патњу претаче у песму радости и спокоја у славу васкрсења Оног који је отпатио бол свега човечанства и који је за Душу задужен.

Песме у збирци *Храм тишине* подељене су у пет циклуса, од којих сваки представља призивање *свећности*, неку врсту и ступањ духовног просветљења – спознања и самопознања, као и лепоте/чистоте. *Свећност* је једна од најфреквентнијих речи у поезији Марије Јефтимијевић Михајловић и, уз *љубав* и *душа*, кључна реч која открива друго, хришћанско упориште ове песникиње. У том погледу песме „Чезња“ из првог и „У светлости“ из другог циклуса могу се узети као репрезентативне. Лирски субјект прве чезне да превазиђе своју телесност како би се претворио у светлост: у сјај који разгони таму, у мир који побеђује немир и чемер прочишћује сузама, у тишину која надвладава буку овога света. Он чезне да спозна себе и постане Целина, опет се сједињујући с праисконским Једним у Љубави, у којој види Бит свега нашег постојања:

Бити светлост, блистав бити
са сунцем се измерити
сјајем таму заглушити
и тишином надвладати
света буку, умилити.

И у другој поменутој песми све се рађа и нестаје у светлости, односно стапа се с њом: љубав буди светлост у људима, тако да они који (се) воле постају светлост. Чак је и патња пут у светлост, јер из ње цвета Песма, читамо у песми „Цветање неба“.

1) Циклус „Обасјања“ (8 песама) у највећој мери је онтолошки и аутопоетички по свом карактеру, с тим да неки стихови истовремено припадају кругу интимистичке лирике. Изузетак је песма „Зрно“, ко-

ја је љубавна, али је и она, као и остале песме у овом циклусу, поентирана „обасјањем“ епифанијског тренутка.

Лирски субјект песме „Чудесно призови“, која има прво, почасно место у збирци, настоји да песмом допре до оне скривене суштине чудесног која људском уму није сасвим докучива, која се не исказује речима него се само интуицијом наслућује „из дубина, из ништина, из искона и суштина“ – дочаравана путем маште и уметности. У ту сврху ваља напустити оквире и границе, познате речи и именовања, логосе и парадигме, дефиниције и формуле, форме и конвенције. Рефрен који се понавља на крају прве и друге строфе: „Ти ниси своје име!“ управо је супротстављање познатој максими „Nomen est omen!“ / „Име је знак“, тј. схватању да се у имену крије нечија природа, јер суштина за којом песнички субјект трага у име не може стати: она је шира од сваког имена.

Сличан је и смисао, само другачија мелодија, дакле и другачији „пут ка себи“ у песми „Треба изван круга ићи“. Крећући се ка Тајанству, лирски субјект долази до спознања да снагом духа најпре треба саломити све гранично и мерљиво: „премерити немерима“ и „оцртати бескрајима“, како би се тајанство новог обликовало у оригиналну (уметничку) творевину.

Песма „Једноставност“ такође пева о битности-ма које су домашиле једноставност савршенства, као што су круг, кап, суза, светлост, рука, нежност... о најтананијим искуствима која су се утиснула у душу.

Постоји празнина Смислом испуњена
и недостајање пуно Присуства
рука за нежност и рука за храброст
– обе су руке што грле бескрај
постоји тишина за разговор душа
и Душа која говори тишином
линија живота – и живот-линија
постоји дубина, светлосна дубина
пребивалиште огња и дом пламена
искре вечног тренутка

И ту смо у *храму тишине* у ком (тишином) разговарају (сродне) душе. А ту је и „Душа која говори тишином“: то није душа која ћути зато што нема шта да каже, већ која не налази речи да исказе, јер све што је обликовано речима више није бескрајно. Сишавши или се успевши кроз светлосну дубину у којој борави *огањ* и запаливши „искру вечног тренутка“, лирски субјект се уверио да савршене једноставности постоје: и таква празнина, и такво недостајање, и таква тишина, и Човек пун свих тих једноставности, у кога је „Душа савршена као Песма“; Човек који је постао Песма. Ако дозволимо себи мало више слободе у тумачењу и послушамо интуицију, можемо закључити да је и „Једноставност“ најтананија љубавна песма.

Руковођена цитатом из Јеванђеља по Јовану, по коме је и добила наслов – „*Ако зрно жића паднувши на земљу не умре, онда једно остане; ако ли умре, многа рода роди*“ – песма „Зрно“ несумњиво је једна од најлепших љубавних песама у збирци *Храм тишине*. Њена јединствена уметничка вредност почива колико у оригиналним, контрастним песничким

сликама, толико и у сугестивности којом је представљена снага и дубина бола. Љубав је оно Неизрециво, она божанска искра чија се енергија не уништава него се стално претаче – у бол, у стварање, у нови живот. Захваљујући том сазнању, а упркос неизмерној патњи (из које ће на крају васкрснути), лирска јунакиња показује свој стоицизам и витализам:

Има љубави због које знаш
како изгледа смрт
и како она не личи на леш
него на бол
који с пажњом у себе спушташ.

2) Циклус „Сновиђења“ (12 песама) чине љубавне и интимистичке песме. Љубав у којој се стапају две сродне душе претапа се у чисту хришћанску и свеопшту Љубав. Она је за лирску јунакињу врховни принцип, полазиште и исходиште. Бог је тамо где је љубав, а љубав је кад се душе додирну. Бића се међусобно потврђују само кроз љубав, биће кроз друго биће: након „вечног тренутка“ – у ком се два бића сједињују за вечност, постајући „калуп и отисак вечног тренутка“ – она су само заједно Целина, Биће („Легура“, „Тајна смисла“, „Прарођење“; мотив „вечног тренутка“ појављује се и у песмама из других циклуса, као што су „Једноставност“ и „Божанством такнут“). Стварање света почиње тамо где се рађа љубав. Она је створила овај свет и она ствара микросветове. Тако у скоро свакој песми овога циклуса долази до супституције речи којима је Бог стварао свет: Реч – Љубав – Светлост, односно њихових сродних симбола. На пример, у песми „Тај-

на смисла“, или у насловној песми збирке, за коју су као мото узете речи из Јеванђеља по Јовану: „*Ја у свет̄и дођох као свет̄лост̄, да свако / ко верује у мене не остӣане у њами*“ (13, 46–47), Љубав и Светлост су синоними. Растакање индивидуалног Ја, односно Ми (два љубављу сједињена бића), и њихово стапање с Васељеном одвија се у тишини „најтишој од свих тишина“, што песникиња дочарава градећи изванредне песничке слике; на пример, хронотопа сновиђења, смештеног између јаве и сна:

Једна је тишина тиша од свих тишина
Мир дубина, мир дубина
Кад напуштају нас сенке и насељавају сунца
Кроз затворене капке отварају се небеса
И тонемо у облаке као у снове.

Између два откуцаја где престајемо Ми
Почињу Богојављења, почињу Сретења

Сличан хронотоп сугерисан је и у песми „У светлости“:

Ми не постојимо – то су обасјања
у Светлости овој тиха нестајања
ми не постојимо – то су озарења
додире душâ су наша вазнесења.

Вољено биће, песничко Ти, постаје носилац соларне симболике и творачке моћи (да ни из чега ствара, да ништа претвара у Ништа – које је Све), те губи своју телесност и постаје (њен) бескрај, њена „космичка мера“ („Тајна Смисла“, „О космичкој мери

ствари“). Љубав се у овим песмама прелива на све, она је највиши смисао, одговор и сврха. То је љубав која није подељена на различите категорије према томе ка коме / чему је усмерена, већ је то Љубав што својом силином и чистотом уједињује све те љубави и добија есхатолошко исходиште, које је било и полазиште свега живота: „у почетку беше – Реч, која је – Љубав“ („У почетку беше љубав“). Кроз контрастну слику у којој је на једној страни бука овога света, а на другој љубав, песникиња дочарава њену неизрецивост „(*Само се воли ћутањем)“. И управо ту, у сугерисању осећања која се речима не могу исказати, Марија Јефтимијевић Михајловић открива се као прави мајстор (синестетичке) песничке слике:

Од прстију наших – загрљених зрака
рађају се сунца под нашим очима.

(„У светлости“)

Из једног стабла, корена Једног
растемо – две гране преплетене
дахом једним милујући бескрај;
– Једно другога ми смо чежња.

(„Цветање Неба“)

Ти који знаш да косе анђела
имају боју бресквиног цвета
да им у сутон замирише кожа
као зрела распукла трешња
Ти који си вилама шапнуо тајну
у кладенце кришом удевао месец
не би ли зором рађали сунца

Ти који си сузу с морем венчао
и вратио је у постојбину срца

(„Порекло чуда“)

Твоји су снови птице
У крошњи мога крвотока

И мисли су твоје небо
У просторима мога сна

(„О космичкој мери ствари“)

3) Циклус „Озарења“ чини 6 песама посвећених смислу живота, идентитету, духовном бићу и досезању бесмртности, уверењу да „*Тело је само кућа нашеї духа*“ – (што је у истоименој песми варијација Хајдегерове филозофије), те љубави као врховном принципу и Тајни над тајнама. Дакле, све су то теме и мотиви присутни у другим песмама збирке *Храм ѿишине*, а нијанса према којој су сврстани у засебан циклус јесу *озарења* – спознања која бићу показују пут ка Светлости.

Тако песма „Мера бивства“ наставља мисао песме „Зрно“ да је Љубав мера нашег бивства – она нас истовремено поништава и ствара, песма „Божанством такнут“ продубљује мотив „вечног тренутка“, док је „Чежња векова“ обележена сартровским спознањем да човек не борави сам на овоме свету па да га одређују мисли, осећања, осећаји, инстинкти и жеље који су настали без утицаја других. Људско биће постаје *индивидуа* тек у односу на друге, с којима је Једно, и од којих се разликује: у интеракцији са спољном природном и друштвеном средином, са

временом у коме живи и које је прошло, са местима које је посетило и које сања, са другим бићима и са самим собом, са оствареним и неоствареним жељама, тежњама и љубавима, са намерама и случајностима – сопственим изборима и онима наметнутим судбином, као и са оним што је наследило, са колективно несвесним, и оним што у наслеђе предаје:

Ми ходамо у чизмама предака,
у рукама носимо повој потомака –
Ми смо – сан и ми смо – историја.

4) Упркос чињеници да је Марија Јефтимијевић Михајловић „чист лиричар“, она гради песнички циклус изузетне уметничке снаге и лепоте инспирисан доживљајем прошлости и догађајима из националне и културне историје. Док су границе између осталих циклуса у збирци *Храм њишине* прилично флуидне, циклус „Спознања“ јасно се издваја као засебна, кохерентна целина мисаоних и родољубивих песама, од којих 6 поређаних „хронолошки“ према дубини урањања у историју – од средњег века, до савременог доба. Тако се лирски глас песме „Дно душе“ идентификује с јунакињом у којој су уједињене средњовековна историјска личност несрећне византијске принцезе и српске краљице, и уметничка творевина ванредне лепоте – фреска Симониде из манастира Грачанице што је кроз дуге векове отпатила све болове жена и сада проговара својом патњом. Симонидине „ископане“ очи постају симбол патње из које се рађа исконски вид и она најдубља, лековита, освештана светлост што зрачи са дна душе – „ископана светлост која пева“ гласовима

истинских песника кроз векове. Након Милана Ракића мало је песника у српској књижевности који су на оригиналан начин певали о Симониди, а дубина и снага доживљаја Марије Јефтимијевић Михајловић неспорно су изнедрили стихове посебне уметничке снаге и лепоте.

Репрезент Великог рата у овом циклусу јесте прадеда Огњан што је кроз албанску голготу „ковчежић пун снова“ заменио „ковчежићем бременитим од историје“ („Сан прадеде Огњана“). О савременом добу и новијој историји Косова, свога завичаја, Марија Јефтимијевић Михајловић пева кроз „горки талог“ личног искуства („Гледајући у Звечан“, „Уочи дана српског страдања“, „Винар из Велике Хоче“). Отуда и не чуди да су тим нашим „последњим по реду Косовом“ мотивисане чак три песме, те да је цео циклус везан за хронотоп Косова. Као „програмска“ песма циклуса може се узети песма „Поглед у време“, чије лирско Ја урања у протекле векове, где види караване и друмове, и све оне који су пролазили тим друмовима, види мешање и сукобе цивилизација и вера, и страдање светиња од Јерусалима до Призрена, Дечана и Богородице Љевишке, саосећа с патњом побијених, поробљених, освећених и посвећених „Од Галилеје до Газиместана / Поља смрти – Поља дарована / Узнела до Високих Дечана...“ Национална тематика промишљена је кроз колективно и лично, доживљено искуство, и песнички транспонована кроз *сјознања* снаге, мере и усуда колективног идентитета, кроз проналажење Сопства у националном и хришћанском идентитету.

5) Као пандан лирском запису с почетка збирке, циклус „Сагласја“ чини само песма „Срце руже“,

где се као у каквој жижи сабирају и срастају наслови циклуса који су се дотад међусобно прожимали, и уз њих саглашавају ритмови интимни и космички, исконски и савремени, потврђујући још једном да је оно право и за људско биће суштинско сазнање – сазнање интуитивно и емоционално, те стога увек у слутњи и магновењу, али да се до њега долази тек када се превазиђе интелектуално и егзактно. Сва та обасјања, сновиђења, озарења, самопознања кроз укупност онога чиме је људско биће одређено, песник рефлектује на поетски начин, што је симболизовано ружом (језика) која цвета насред његових груди, из самога срца. Шири се лирски субјект и стапа с душом света и космоса:

Насред груди ружа цвета
Усред руже срце света.

Дакле, љубав се родила да би *шебе* – *иесничко биће* родила.

Мирјана Бечејски

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

<i>Мирјана Бечејски: „Љубав се родила да би тебе родила“</i>	7
--	---

ХРАМ ТИШИНЕ

<i>Реч – Мелодија – Тишина</i>	25
--	----

ОБАСЈАЊА

Чудесно призиви	29
Треба изван круга ићи	30
Душа	31
Једноставност	32
Чежња	33
Срећа	34
Зрно	35
Места која сањамо	36

СНОВИЋЕЊА

Храм тишине	39
Тајна Смисла	40
У почетку беше – Љубав	41
У светлости	42
Цветање Неба	43
Порекло чуда	44

Легура	45
Прарођење	46
(*Само се воли ћутањем).	47
Руке	48
О космичкој мери ствари.	49
Дан када су богови завидели људима.	50

ОЗАРЕЊА

Чежња векова	53
Божанством такнут...	54
Језик љубави.	55
Мисао	56
Тело је само кућа нашег духа	57
Мера бивства	58

СПОЗНАЊА

Дно душе.	61
Поглед у време	62
Сан прадеде Огњана	63
Гледајући у Звечан	65
Уочи дана српског страдања	66
Винар из Велике Хоче	67

САГЛАСЈА

Срце руже	71
---------------------	----

ПОГОВОР

<i>Драјан Лакићевић: Поезија и тајна</i>	75
<i>Белешка о аутору.</i>	89

Марија Јефтимијевић Михајловић
ХРАМ ТИШИНЕ

Издавач

ПАРТЕНОН
Београд, Симиња 9а

За издавача

Момчило Митровић
главни уредник и директор

Корице

Бранислав Степанов

Графички уредник

Пера Станисављевић Бура

Штампа

PI-PRESS
Пирот

Тираж

300

ISBN 978-86-7157-965-0

Покровиџељ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ
Приштина • Лепосавић

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-1

821.163.41.09-1 Јефтимјевић Михајловић М.

ЈЕФТИМИЈЕВИЋ Михајловић, Марија, 1978
Храм тишине / Марија Јефтимјевић Михајловић.
– Београд : Партедон, 2023 (Пирот : Рi-press).
– 96 стр. : ауторова слика ; 20 см.
– (Библиотека поезије / [Партедон])

Тираж 300. – Стр. 7–21: Љубав се родила да би тебе родила /
Мирјана Бечејски.

– Стр. 75–85: Поезија и тајна / Драган Лакићевић.
– Белешка о аутору: стр. 89–[90].

ISBN 978-86-7157-965-0

а) Јефтимјевић Михајловић, Марија (1978)

COBISS.SR-ID 126511113